

LUCIJA ŠTEPANČIČ

Friderik Willem Hermans: *Nikoli več spati* (prevedla Mateja Seliškar). Didakta 2001 (zbirka Gostosevci)

Če si je vesolje mogoče predstavljati kot velikanske možgane, naseljena zemlja v tej fantastični glavi ne more pomeniti drugega kot možganski tumor. Tako je vsaj prepričan Alfred, geolog in (nesojeni?) genialec v času, ko pretendira na doktorski naslov. Od geologije ga neprestano (in sumljivo) zanaša navzgor, v astronomijo, če že ne kozmologijo s primesmi ateistične teozofije. V romanu, ki sledi odpravi štirih mladih raziskovalcev, je več kot dovolj prostora za najbolj fantazijsko svetobolje, preostanek pa napolnjujejo mahovi, ledeniki, melišča, oblaki, jezera, skalovje, pa tudi komarji prelepega divjega Finnmarka. Na severu Norveške, ob ruski meji, je očitno mogoče na posebno navdihnjen način privzdigniti "vogal tančice, ki visi nad slehernim človeškim življenjem", čeprav je namen raziskovanja navidezno omejen na zbiranje gradiva za doktorate. In namesto da bi se nekam poslalo profesorje, katerih za lase privlečene teorije je treba braniti z nadčloveškimi napori, se raje obupuje na metafizičnem nivoju. "Noro je, da za milijardami stvari, ki so se na zemlji zgodile in se še vedno dogajajo, čez čas ne ostane niti najmanjša sled", razpravljajo ob večerih pred svojimi šotori, ko življenje postane za silo znosno. "A nič manj noro ne bi bilo, če bi vse te stvari dokumentirali", razpredajo še pozno v noč. Pri čemer pa vsakega seveda najbolj skrbi lastno minevanje in izgorevanje za vprašanja, ki jih nehvaležno človeštvo dojema grozljivo brezbržno, samoumevno. "Znanost bo postajala vedno bolj anonimna. Z njo ne bomo dosegli niti časti niti slave.

Učene posameznike bodo posrkala njihova lastna odkritja. Enkrat bomo naravo v celoti razumeli, za ljudi, ki so nam to omogočili, pa se ne bo zanimal nihče več.”

V poletnih mesecih je na skrajnem severu mogoče občudovati pojav tako imenovanega polnočnega sonca. Pri vrhu sveta se ves ta čas namreč nikoli ne stemni. “Nebo je črno, intenzivno modro in temno rdeče, kot bi bile nanj nanesen tri barve, a se med seboj ne bi prelile. Včasih se celo prikaže sonce in takoj se rahlo segreje.” Žarki severne svetlobe, ki v poznih nočnih urah bodejo v oči, pa le še podpihujejo od doma prinešen obup. Pravi kraj za preživljanje muk, o katerih bo kasneje nemogoče pripovedovati. Vse, kar je sporočljivega, se namreč skrči na nekaj fraz. “Kraljestvo, kjer sonce nikoli ne zaide. Ta stavek si moram zapomniti; prišel mi bo prav, ko bom mami pisal razglednico.”

Na čudaškem planetu, kjer Julij Cezar ni vedel, da obstaja Amerika, edina resnična slava tako ali tako pripade srečnim lastnicam bujnih oprsij, in “dobri šoški” so za razliko od znanstvene genialnosti pač presežek, ki vzbuja resnično pozornost. Mladim znanstvenikom ne preostane drugega, kot da z mazohistično naslado odkrivajo tragikomična protislovja tega sveta in kozmičnih zakonitosti nasploh. Na njihove vizije pa (nezavedno?) še vedno močno vplivajo projekcije šolske inferiornosti. Njihov teleološki model je na primer srhljivo podoben pedagoško didaktični hudobiji prve vrste. “V stvarnikovi šoli na končnem izpitu pade tudi najboljši učenec. Bog deli same cveke ... Kar predstavljaš si takšnega boga. Nekega dne si je kot kakšen učitelj zamislil določeno število zapletenih problemov. Celota teh problemov je kozmos in vanj je postavil bitje, imenovano človek, ki ni vedelo ničesar. Potem je bog sedel za kateder z namenom, da si bo ogledal, kako se bodo učenci lotili reševanja problemov.” Pa tudi znanje kot da ni prineslo sreče. Vednost se je zbanalizirala, postala je “nekaj povsem običajnega. Tako samo po sebi umevnega, da niti nisem več vesel, ker nekaj vem.” Melanholija se bolešno stopnjuje, kaj ji pa drugega preostane. “Tako kot so igvanodoni pred davnimi časi izumrli zaradi svoje velikosti ... tako bo tudi človek nekoč izumrl zaradi občutka odvečnosti.”

Alfred je duhovit, čeprav žaloben mislec, z neverjetnim smislom za paradokse, in tako je osupljivo prodoren na vseh področjih – razen na svojem, se pravi v geologiji, kjer stoka pod težkim bremenom ambicije. Bog, ki ga ne priznava, pa mu, zanimivo, navdihuje najbolj sočne, zanimive, slikovite in izvirne zamisli, medtem ko so njegova zavestna prizadevanja polna rutine in pritlehnosti. Po zaslugi razcepa ostaja vzorčni primer nevrotika, pri katerem leva roka ne ve, kaj dela desna. V svetu, ki je bolan od nesmisla in ki v svoji neizmerni zdolgočasnosti nad samim sabo niti ne bi premogel zadostne motivacije za kar koli, kaj šele za vrhunsko raziskovalnost, je edina pogonska sila grozljivo banalna: materinski kompleks, zakamufliran v podobo “zlate mame”, potuhnjene nevrotičarke, ki ji je treba pihati na dušo z nenehnimi uspehi. Pred tako ukrojeno persono je nemočen celo stvarnik, njegove gromoglasne grožnje niso prav nič v primerjavi s priliznjeno domačnostjo mamice, ki svojega prvorojenca pripravlja za akademski jarem. Nad nečloveškimi naperi kraljuje ena sama

vzpodbuda, edini privid, ki povzroča blaženost in ki presega celo vizijo "dobrih jošk", vizija habilitacije: "Oblečen bom v črno obleko in sklanjal bom glavo, pa ne iz ponižnosti, temveč zato, da bi bolje videl doktorsko diplomu, ki bo ležala na mizi, obrnjena proti profesorjem. Kos papirja, dolg skoraj en meter, čudovito kaligrafiran in z rdečim voščenim pečatom, velikim skoraj kot jajce na oko."

Mladi ljudje, ki na smrt brihtno modrujejo, so konec koncev tudi žrtve profesorjev, njihovih bedasto malenkostnih zamer in smešne narcisoidnosti, če ne že kar senilnosti: "častni doktorati na Irskem, v Kentuckyu, Novi Zelandiji, v Liberiji, Liechtensteinu, Tilburgu. Nagrajena neutrudljiva starost, res vredna občudovanja ... ali pa ga doma morda čaka žena, ki je tako strašna, da bi bil pripravljen premakniti tudi gore, samo da mu pošteno zasluženega pokoja ne bi bilo treba uživati z njo." Dejstvo, da živimo v svetu, kjer ima vsakdo vsakogar za norca, ohranja veljavo tudi na akademskih višavah – taktični premiki pa morajo, prav nasprotno, s tem večjo vnemo izražati ponižnost. "Tako, ko sem vstopil v Nummendalov kabinet, bi moral pasti predenj. Skromni, a nenadomestljivi! Pomagajte mi, bi moral zakričati, nasitite me z učenostjo! Deset znanstvenih člankov bom napisal in obljubim vam, da bom v vsakem izmed njih najmanj stokrat omenil vaše ime!"

Oh, seveda. Pozabila sem omeniti, da je vse skupaj na smrt smešno. Pa tudi nekam lepo. Nad brezupom sije polarno sonce, ki vse poletje ne bo zašlo, melanholiji daje potuho dvoumna svetloba z otenkom modre, kakršne ni nikjer drugje na tem svetu. S sencami, ki so tako dolge, kot bi človeškim postavam ves čas sledile nekakšne razpotegnjene, črne smuči. Oblaki in gorske verige in prepadi stopnjujejo grotesknost, sublimnost in kmalu še tragičnost. Vse to se zvrsti, ko merila obljudenega sveta zamenjajo zakoni samote. In ko postane jasno, koliko od vsega, kar se zdi pomembno, je le nora kaprica, izključna "skrb ljudi, ki stanujejo ob tlakovanih ulicah, sedijo v isti sobi skupaj z devetimi drugimi ljudmi, stanujejo drug vrh drugega v desetnadstropnih hišah – komedija, vezana izključno na čas, prostor in skupnost."

Hermans piše le o stvareh, ki jih zelo dobro pozna: sam je bil doktor geografije in nesojeni profesor, kot večni asistent je tako po vsej verjetnosti še bolj občutil bridke začimbe univerzitetne kuhinje. Obenem pa je to roman, kakršnega lahko napiše le aktiven raziskovalec s solidno kilometrino na terenu. Razmerje med romantiko in trdo stvarnostjo, pa tudi ironijo je karseda prepričljivo: močno spominja na odmerke mešanih občutkov pri resničnem raziskovanju. Na visokem nivoju je tudi pisateljska obrt – roman je tekoče izpisan, neverjetno berljiv, na nevsiljiv način pa premore celo popolno dramsko zgradbo.

Po preobratu, ki se zgodi, nihče ne postane pametnejši, in vse, kar še poskuša biti podobno modrovanju, se porazgubi v neverjetno izostreni akustiki žalovanja, v natančno izrisani sliki pokrajine, ki pomaga (ob)žalovati. Vzrok za žalost je to pot povsem konkreten. Antiklimaks, ki ga spremlja vrnitev v civilizacijo s prečišečnostjo, kakršne od satirika ne bi pričakovali, kristalizira obratno sorazmerje že videnih prizorov. Sanje o nemogoči vrnitvi v čas pred

katastrofo jih barvajo z nekam neresnično strogostjo, ki je obenem lepota in obup. Namesto takih in drugačnih teorij zdaj govori le še bistrina zraka, ropot vozil in nerazločni glasovi domačinov. Morda celo obrazi na avtobusu, ki pelje proti jugu, se pravi nazaj proti civilizaciji.

“Ob bohotno poraščeni okolici, rahlem vetriču in razkošnih vilah začnem obžalovati, da sem zapustil Finnmark. Pravzaprav niti malo nisem hrepenel, da bi se vrnil v poraščeni in naseljeni svet. Če sem odkrit, sem se veliko bolje počutil na ledu, med nizkim rastlinjem, med pticami in ribami. To, da sem zapustil kruti sever, občutim kot nazadovanje.” Vrnitev na začetek, v izhodiščni položaj ima vse lastnosti propada, nov krog peklenske ujetosti pa je pospremljen z odobravajočimi smehljaji.

Marijan in Stana Prosen: *Zvezdni miti in legende* (ilustracije po zvezdnem atlasu Jana Hevelija *Uranografija*). Založništvo Jutro in založba Branko 2002.

Je pogled na žametno temino nočnega neba, na brezštevilne zvezde in Rimsko cesto prizor, ki ne potrebuje komentarja? Seveda mu ni mogoče ničesar dodati niti odvzeti, njegova vzvišena mirnost pa je v vseh časih še kako vplivala na domišljijo zvezdnega prahu, imenovanega človek. “Dve stvari navdajata duha z vedno novim in vse večjim čudenjem in spoštovanjem, kolikor bolj pogosto in vztrajno se z njima ukvarja mišljenje”, je svoje čase ugotavljal Kant. “Zvezdno nebo nad menoj in moralni zakon v meni.” In dodal, da “o obeh ne smem zgolj domnevati in ju iskati nekje za obzorjem svojega pogleda kot nekaj, kar je zavito v temo in me presega.” Kantova resnoba pa je prej izjema kot pravilo. “Ko bi vedeli, kakšen intimen in velik užitek čaka tistega, ki zre v nebes, bi se Francija in vsa Evropa v velik prid miru in vsesplošne sreče prekrili z daljnogledi namesto z bajoneti”, je stoletje za njim izjavil Flammarion. Pogled na ozvezdja lahko razen ganotja vzbuja tudi veselje in zanesenost. Pri starih narodih je dvoumnost nebesnih teles (ki so obenem veličastna in preprosta, izzivalna in neoprijemljiva, samozadostna in pomenljiva) vzbudila živahne in silovite podobe. Navdahnjeni s svojim klepetavim panteonom so bili sposobni v težko obvladljive konstelacije vnesti red, občudovanje pa gojiti obenem z obvladovanjem. Za vse večne čase jim lahko zavidamo. Pa ne le klasifikacijo, ki smo jo podedovali od njih, gre predvsem za pristno vez s kozmosom, skorajda domačnost, ki je bila v tistih časih očitno še možna.

Zvezdni miti in legende prinašajo predstavitev petinštiridesetih najbolj znanih ozvezdij severnega neba. Zgodbe, davno tega zagledane na nebu, spremljajo razkošne ilustracije Jana Hevelija, poljskega astronoma in umetnika iz sedemnajstega stoletja. Posebej pa so podane tudi stvarne opombe glede lege, vidnosti in tradicionalnega pomena vsakega posameznega ozvezdja. Poimenovanja so antična, z redkimi izjemami (npr. Žirafa ali Samorog, pa Lisička in